SUN’IY INTELLEKT DAVRIDA JURNALISTIKA: IMKONIYATLAR, XAVFLAR VA JURNALISTNING O‘RNI

Tursunova Nilufar Abror qizi

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining zamonaviy jurnalistika faoliyatiga ta’siri tahlil qilinadi. Sun’iy intellektning audio yozuvlarni matnga aylantirish, raqam va faktlarga asoslangan tezkor xabarlarni avtomatik yaratish, xorijiy manbalarni tarjima qilish va matnni tahrirlashdagi imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Shu bilan birga, soxta xabarlar (fake news), deepfake texnologiyasi orqali yaratilgan soxta audio va videolar hamda tekshirilmagan ma’lumotlarning tarqalishi bilan bog‘liq xavflar yoritiladi. Muallif sun’iy intellekt jurnalistni to‘liq almashtira olmasligini, intervyu, voqea joyidagi kuzatuv, hissiy ifoda va axborotni tekshirish kabi vazifalar inson zimmasida qolishini asoslaydi hamda sohada sun’iy intellektdan unumli foydalana oladigan jurnalistlarning raqobatbardoshligi oshishi haqida xulosa chiqaradi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, jurnalistika, avtomatlashtirilgan jurnalistika, soxta xabarlar, deepfake, faktlarni tekshirish, axborot xavfsizligi, media savodxonlik.

Bugungi kunda ko‘pchilik o‘z kunini yangiliklar bilan tanishishdan boshlaydi. Smartfon orqali dunyoning istalgan burchagidagi voqealardan bir necha daqiqada xabardor bo‘lish mumkin. Ilgari jurnalistlar xabarlarni qog‘oz va qalam yordamida tayyorlagan bo‘lsa, bugun axborot asosan elektron shaklda, ekran orqali tarqalmoqda. Axborot oqimi shu qadar tezlashdiki, kechagi yangilik bugun eskirib ulgurmoqda. Biroq har bir xabar va tezkor reportaj ortida jurnalistlarning tinimsiz mehnati turadi.

Hozirgi davrda jamiyat yangi texnologik inqilob – sun’iy intellekt davriga qadam qo‘ydi. Sun’iy intellekt hayotning barcha sohalari qatori jurnalistikani ham tubdan o‘zgartirmoqda: u inson kabi matn yozish, ma’lumotlarni tahlil qilish va yangiliklarni tarqatish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu holat soha mutaxassislari orasida “Sun’iy intellekt kelajakda jurnalistlar o‘rnini egallaydimi?” degan savolni yuzaga keltirdi. Ushbu

maqolaning maqsadi sun’iy intellektning jurnalistikaga yaratayotgan imkoniyatlari va xavflarini tahlil qilib, ushbu savolga asosli javob topishdan iborat.

Sun’iy intellekt bugun jurnalistning raqibi emas, balki uning yaqin yordamchisiga aylanib bormoqda. Jurnalist faoliyatida takroriy va ko‘p vaqt talab qiladigan ishlar ko‘p uchraydi. Masalan, soatlab davom etgan intervyuni diktofondan matnga ko‘chirish ilgari deyarli yarim ish kunini olar edi. Zamonaviy nutqni tanish dasturlari esa bir soatlik audioyozuvni qisqa vaqt ichida matnga aylantirib beradi. Natijada jurnalist ijodiy ishga, tahlil va qo‘shimcha materiallar tayyorlashga ko‘proq vaqt ajrata oladi. Shuni ham ta’kidlash lozimki, bunday matnlar ham xatolardan to‘liq xoli emas va jurnalist tomonidan ko‘rib chiqilishi zarur.

Ayrim yangiliklar hissiy ifodani talab qilmaydi, ularda asosan raqamlar va faktlar muhim bo‘ladi. Ob-havo ma’lumotlari, valyuta kurslari, birja va aksiyalar narxi, sport natijalari kabi tezkor xabarlar shular jumlasidandir. Jahon amaliyotida bunday xabarlarni yozish allaqachon qisman sun’iy intellektga topshirilgan: dastur ma’lumotlar bazasidagi raqamlarni tayyor matnga aylantirib, saytga joylaydi. Masalan, Associated Press axborot agentligi 2014-yildan buyon kompaniyalarning moliyaviy hisobotlari haqidagi xabarlarni avtomatik tarzda tayyorlab kelmoqda. Ilmiy adabiyotlarda bu yo‘nalish “avtomatlashtirilgan jurnalistika” deb ataladi.

Xalqaro, ayniqsa, siyosiy yangiliklarni tezkor kuzatish uchun xorijiy tillarni bilish muhim ahamiyatga ega. Bu bosqichda ham sun’iy intellekt jurnalistga yordam beradi: u chet tilidagi maqolalarni o‘zbek tiliga tez tarjima qilib, ularning mazmunini tushunarli tarzda bayon etadi. Natijada jurnalist jahon yangiliklaridan qisqa vaqtda xabardor bo‘ladi. Bundan tashqari, raqamli yordamchilar imlo va uslubiy xatolarni aniqlash, matnni tahrirlashda ham qo‘l keladi. Shunga qaramay, mashina tarjimasi ma’no nozikliklarini har doim ham to‘g‘ri yetkazmasligi sababli uning natijasi asl manba bilan solishtirilishi lozim.

Sun’iy intellekt matn yozishi mumkin, ammo u voqea joyiga borib, odamlar bilan jonli muloqot qila olmaydi, intervyu olmaydi va suhbatdoshning ko‘zlaridagi his-tuyg‘uni

matnga ko‘chira olmaydi. Fojiali yoki quvonchli voqealarni hissiy jihatdan to‘laqonli ifodalash insonga xos qobiliyatdir. Eksklyuziv ko‘rsatuvlarda ham sun’iy intellekt qahramon bilan yuzma-yuz o‘tirib, uning so‘zlaridagi ziddiyatni payqay olmaydi, suhbatni jonlantiruvchi kutilmagan savol bera olmaydi. Sun’iy intellekt yangiliklarni video shaklida tayyorlashi mumkin, biroq bu jonli, insoniy jurnalistikaning o‘rnini bosa olmaydi. Demak, sun’iy intellekt ishni yengillashtirish va vaqtni tejash vositasi bo‘lib, jurnalistni butunlay almashtiruvchi omil emas.

Hozirgi kunda firibgarlik va soxta xabarlar (fake news) keng tarqalmoqda. Sun’iy intellektdan hamma ham ezgu maqsadda foydalanmaydi. Bundan tashqari, sun’iy intellekt yaratgan har bir ma’lumot to‘g‘ri bo‘lavermaydi: u noto‘g‘ri ma’lumotni ham ishonarli shaklda taqdim etishi mumkin. Agar jurnalist sun’iy intellekt yaratgan matnni tekshirmasdan e’lon qilsa, jamiyatda vahima va yolg‘on tasavvurlar tarqalishiga sabab bo‘ladi. Shu bois axborotning to‘g‘riligini tekshirish mas’uliyati inson zimmasida qoladi.

Texnologiyalar shu darajaga yetdiki, mashhur shaxsga u aytmagan gapni uning ovozi bilan “gapirtirish” yoki u bo‘lmagan joyda tasvirlangan video yaratish (deepfake) ancha osonlashdi. Bu jurnalistika uchun jiddiy xavf tug‘diradi, chunki tomoshabinlar o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan videoga ham ishonmay qo‘yishi mumkin. Mana shunday sharoitda soxta audio va videolarni aniqlab, jamoatchilikka haqiqatni yetkazadigan professional jurnalistning ahamiyati yanada ortadi. Bu sun’iy intellekt jurnalistlarni butunlay siqib chiqara olmasligining yana bir dalilidir.

Kalkulyator paydo bo‘lganida matematiklar ishsiz qolmagani kabi, sun’iy intellekt paydo bo‘lishi bilan jurnalistlar ham ishsiz qolmaydi. Kalkulyator faqat hisoblaydi, matematik esa fikrlaydi va masalani qo‘yadi. Xuddi shunday, sun’iy intellekt inson tomonidan, inson ehtiyojlari uchun yaratilgan vositadir. U tezkor, ammo bu uning inson nazoratidan ustun ekanini anglatmaydi. Muhim jihat shundaki, sun’iy intellektdan unumli foydalanishni biladigan zamonaviy jurnalistlar eski uslubda ishlaydigan hamkasblaridan raqobatda ustun kelishi tabiiy.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt jurnalistikada audio yozuvlarni matnga aylantirish, raqamlarga asoslangan tezkor xabarlarni tayyorlash, tarjima va tahrir kabi jarayonlarni sezilarli darajada tezlashtirmoqda. Shu bilan birga, u soxta xabarlar va deepfake mahsulotlari orqali axborot muhitiga jiddiy xavf ham tug‘dirmoqda. Voqea joyidagi kuzatuv, intervyu, hissiy ifoda, axborotni tekshirish va axloqiy mas’uliyat kabi vazifalarni sun’iy intellekt to‘liq bajara olmaydi. Demak, sun’iy intellekt jurnalistni ishsiz qoldirmaydi, balki uning yordamchisi bo‘lib xizmat qiladi. Kelajakda yangi texnologiyalardan oqilona foydalana oladigan, faktlarni tekshirish ko‘nikmasiga ega jurnalistlar sohada yetakchi o‘rinni egallaydi. Shu sababli jurnalist kadrlarni tayyorlashda sun’iy intellekt vositalari bilan ishlash va media savodxonlik masalalariga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahriri). – Toshkent, 2007.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni. – Toshkent, 2020-yil 5-oktyabr.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4996-son qarori. – Toshkent, 2021-yil 17-fevral.

4. Diakopoulos N. Automating the News: How Algorithms Are Rewriting the Media. – Cambridge: Harvard University Press, 2019.

5. Marconi F. Newsmakers: Artificial Intelligence and the Future of Journalism. – New York: Columbia University Press, 2020.

6. Carlson M. The Robotic Reporter: Automated Journalism and the Redefinition of Labor, Compositional Forms, and Journalistic Authority // Digital Journalism. – 2015. – Vol. 3, No. 3. – P. 416–431.

7. Graefe A. Guide to Automated Journalism. – New York: Tow Center for Digital Journalism, Columbia University, 2016.

8. Beckett C. New Powers, New Responsibilities: A Global Survey of Journalism and Artificial Intelligence. – London: LSE, JournalismAI, 2019.

9. Chesney R., Citron D. Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security // California Law Review. – 2019. – Vol. 107. – P. 1753–1820.

10. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking. – Strasbourg: Council of Europe, 2017.